

P. A. M. Geurts, F. A. M. Messing, ed., *Economische ontwikkeling en sociale emancipatie. 18 opstellen over economische en sociale geschiedenis in twee delen* (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1977, deel I xi + 239 blz., deel II xi + 213 blz., ISBN 90 247 1998 4, f 25,- per deel).

Deze boeken bevatten een verzameling *evergreens* en aanverwante artikelen op het terrein van de Nederlandse sociaaleconomische geschiedenis. Iedere student in de geschiedenis dient de meeste hiervan toch wel te lezen. In het verleden werden ze ook wel gelezen maar de artikelen zijn enigszins in het vergeetboek geraakt, omdat het voorschrijven ervan hetzij een run op dat ene bibliotheekexemplaar van een tijdschrift met zich meebracht, hetzij een flagrante schending van auteursrechten en tijdschrift door het copieerapparaat opleverde.

Het werk valt dus beter te tentamineren dan te recenseren want het heeft mijns inziens nauwelijks zin om achttien deels overbekende artikelen voor de zoveelste maal aan een kritische beschouwing te onderwerpen. Beter lijkt het me de keuze van de bijdragen door de samenstellers Geurts en Messing te evalueren. Wat de sociale geschiedenis betreft, valt er nog niet zo veel te kiezen maar voor het economisch aspect hebben zij vooral gestreefd naar een chronologische opeenvolging waarbij een voorkeur voor artikelen met een synthetiserend karakter blijkt. Gezien de beoogde bestemming van het boek lijkt me dit een juiste keuze maar er zijn nadelen. Zo worden de middeleeuwen nu behandeld in het lange toch wel erg gedateerde artikel van Niermeyer over 'De wording van onze volkshuishouding'. Opvallend is trouwens, dat voor de zestiende en zeventiende eeuw een synthese ontbreekt, maar daar kunnen de redacteuren niets aan doen. Er valt al jarenlang een relatieve achteruitgang van de belangstelling voor dit tijdvak waar te nemen en dit zal wel één van de redenen zijn waarom deze periode via vrij specialistische artikelen gepresenteerd wordt. Het gaat hierbij om de bijdragen van Brulez over de vermeende tegenstelling Brugge - Antwerpen, van Van Dillen over de rol van het Amerikaanse zilver tijdens de opstand, van Stols over de Zuidelijke Nederlanden en de compagnieën en het weer wat algemener artikel van Klein 'Kapitaal en stagnatie tijdens het Hollandse vroegkapitalisme'.

Voor de achttiende eeuw is er wel weer een overzicht; uiteraard door Joh. de Vries en wel in de vorm van een samenvattend hoofdstuk uit diens dissertatie. Deze samenvatting is overgenomen uit het door P. W. Klein geredigeerde *Van stapelmarkt tot welvaartsstaat*, een in 1970 verschenen *reader* van veel bescheidener omvang dan de onderhavige. Genoemd werk bevat echter wel twee belangrijke samenvattingen voor de negentiende eeuw namelijk van J. A. de Jonge over de industrialisatie in Nederland en van J. H. van Stuijvenberg van onder meer het 'omstandigheden-psychische factoren' debat. Omdat het natuurlijk niet aanging de hele 'Stapelmarkt' over te nemen zijn ze hier 'vervangen' door een viertal artikelen van geringer reikwijdte. Drie hiervan lijken me volledig op hun plaats. De belangrijke analyse van De Jonge van regionale verschillen in economische ontwikkeling verdient ruime aandacht. Hetzelfde geldt voor de studie van Bos over de verschuiving van Nederland - ten gevolge van de industrialisatie in Duitsland - van de periferie naar het centrum van industrieel Europa en ook de bijdrage van Van den Eerenbeemt 'Bedrijfskapitaal en ondernemerschap in Nederland 1800-1850' is een zinvolle keuze. Alleen het artikel van Wieringa 'Economische heroriëntering in Nederland in de 19e eeuw' staat er wat verloren bij. Dit artikel is beroemd als bijdrage aan het eerste echte debat in de Nederlandse economische geschiedenis omtrent de vraag of omstandigheden dan wel psychische factoren het economisch achterblijven van Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw veroorzaakt hebben. De verdere context ontbreekt echter, waarschijnlijk omdat ook het artikel van Van Dillen over deze materie recentelijk is herdrukt. De samenstellers verwijzen

RECENSIES

hier wel naar maar toch had ik liever wat meer van het debat opgenomen gezien dan één visie, die natuurlijk nooit representatief kan zijn.

Een tweede debat - veel meer zijn er ook niet geweest - ditmaal over de vraag of de negentiende eeuwse maatschappij een standen- dan wel klassenstructuur vertoonde krijgt wel genoegzaam aandacht. De visie van Brugmans, dat bij toenemende industrialisatie juist standen manifest werden, wordt gepareerd door Van Tijn, maar ook hier had nog best een bijdrage van Giele en van Oenen bijgekund al was het alleen al omdat zij het debat leven ingeblazen hebben.

Het emancipatorisch aspect komt verder aan de orde in de artikelen van Van Tijn over de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond en van De Galan over de invloed van de vakbeweging op de economische ontwikkeling. Sociale aspecten worden behandeld in de belangrijke studie van Faber over de oligarchisering van Friesland en van Van der Woude over de omvang en samenstelling van de huishouding in Nederland in het verleden. De bundel wordt gecompleteerd door een waardevolle theoretische inleiding van Slicher van Bath en Klein's poging tot herziening van het beeld van de crisisjaren.

Hoewel de problemen enigszins worden overschaduwd door de perioden lijkt de bundel me een zinvol en bruikbaar hulpmiddel bij het onderwijs en een veelbelovende start van de serie 'Geschiedenis in veelvoud'.

P. Kooij

F. F. X. Cerutti, e.a., *Geschiedenis van Breda, I, De middeleeuwen* (Schiedam: Interbook International, 1976, 338 blz., 50 illustraties); F. A. Brekelman, e.a., *ibidem, II, Aspecten van de stedelijke historie 1568-1795* (*ibidem*, 1977, xviii en 396 blz., 52 blz. foto's).

In de *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, IX (1954) 138-141 heeft A. G. Jongkees een uitvoerige, deskundige en enthousiaste recensie geschreven van het eerste deel van het bovenstaande werk, dat in 1952 verschenen is. Het was de bedoeling dat daarop toen spoedig een tweede deel was gevolgd, maar zoals dat vaak gaat met collectieve werken, het is er toen niet van gekomen. Vijfentwintig jaar later heeft een vernieuwde redactie een wat bescheidener en minder volledige opzet gemaakt, die wel uitvoerbaar bleek en die de ondertitel heeft meegekregen: 'aspecten van de stedelijke historie 1568-1795'. De nieuwe redactie heeft het eerste deel van 1952 nu ook maar fotografisch, dus ongewijzigd, herdrukt. Slechts zijn in een inleiding van 4½ bladzijde op grond van sindsdien verschenen literatuur wat misvattingen recht gezet. Ik moet bekennen, dat deze herdruk mij volkomen gerechtvaardigd lijkt en dat het boek allerminst verouderd aandoet. Vooral de hoofdstukken over de institutionele geschiedenis der stad van F. F. X. Cerutti, die trouwens ook veel politieke geschiedenis behelzen, doen nog opmerkelijk fris en levendig aan en dr. Brekelmans heeft er in zijn bovengenoemde inleiding weinig feilen in kunnen aanwijzen.

Het zal echter duidelijk zijn dat we hier vooral aan deel II aandacht zullen moeten schenken. Het bevat vijf hoofdstukken en registers, waaronder een zeer bruikbaar zakenregister op deel I en II. De vijf hoofdstukken bestrijken met elkaar ondanks het voorbehoud dat in de ondertitel van dit deel gemaakt werd, wel degelijk de hele geschiedenis van 1568-1795. V. A. M. Beermann en J. L. M. de Lepper behandelen de politieke geschiedenis in het eerste hoofdstuk 'De lotgevallen van de stad'. Beermann had al in 1946 een studie geschreven over Breda tijdens de Tachtigjarige Oorlog, die met het oog op publicatie in dit deel door de Lepper is herzien en is aangevuld met een vervolg over de jaren 1648-1795. Voor deze anderhalve eeuw heeft hij maar zeventien bladzijden gebruikt. Nu gebeurde er ook